

ROMA'DAN BAĞDAT'A

-Galen ve Câhız Düşüncesinde Teleolojik Açıklama-

Tugay TAŞÇI

ESki
Yeni
YAYINLARI

Eskiyesi Yayınları: 144

ROMA'DAN BAĞDAT'A
-Galen ve Câhız Düşüncesinde Teleolojik Açıklama-

Tugay TAŞÇI

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Dr. Adem İRMAK

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Aralık 2022

ISBN: 978-625-7673-56-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ROMA'DAN BAĞDAT'A

-Galen ve Câhız Düşüncesinde Teleolojik Açıklama-

Tugay TAŞÇI

Ankara 2022

Tugay TAŞÇI

1995 Giresun doğumludur. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesinde tamamlamıştır. 2017 yılında Hollanda'da bulunan Radboud Üniversitesinde bir süre eğitim görmüştür. 2019 yılında İstanbul Üniversitesinde Din Felsefesi anabilim dalında 'De Usu Partium' ve ed-Delâil ve'l-İtibar Bağlamında Teleolojik Argüman başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini almıştır. Halen aynı üniversitede doktora eğitimine devam eden Taşçı, aynı zamanda burada araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

*Bu kitabı yakın zamanda kaybettiğim
kıymetli dedeciğim ve babaanneciğimin
aziz hatıralarına ithaf ediyorum...*

*“Öyle bir duygumuz vardır ki, bütün olanaklı bilimsel sorular
yanıtlandığında bile, yaşam sorunlarımıza daha hiç dokunulmamıştır.
Tabii o zaman da hiçbir soru kalmamıştır; yanıt tam da budur.”*

L. Wittgenstein, *Tractatus*, 6.52.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

GALEN'İ KENDİ BAĞLAMINI İÇERİSİNDE OKUMAK:

HAYATI, ESERLERİ VE FELSEFİ GÖRÜŞLERİ	29
1.1. Hayatı	29
1.2. Felsefe Eserleri ve Felsefî Görüşleri	44
1.2.1. Epistemoloji ve Mantık Sistemi	67
1.2.2. Bilimsel Yöntem, Burhân (Apodeixis) ve Emprizizm Anlayışı	77
1.2.3. Nedensellik Düşüncesi: Teleolojik, Demiurgik ve Materyalist	83
1.3. Değerlendirme	94

İKİNCİ BÖLÜM

'DE USU PARTIUM' BAĞLAMINDA TELEOLOJİK ARGÜMANLARIN ERKEN DÖNEMDEKİ MÜMKÜN FORMLARI VE NAN-TEİSTİK YAKLAŞIM

	97
2.1. De Usu Partium'da <i>Telos</i> ve <i>Physis</i> Anlayışı	101
2.2. Argümanda Kullanılan Kavramsal Zemin	110
2.2.1. Chreia [χρεία (menfaat)]	111
2.2.2. Pronoia [Πρόνοια (inayet, öngörü)]	116
2.2.3. Technê [τέχνη (meziyet, sanat)]	122
2.2.4. Dikaiosune [Δικαιοσύνη (adalet, ölçü)]	131
2.3. Klasik Teleolojik Argümanlar ve De Usu Partium	133
2.3.1. Analojik Teleolojik Argüman	133
2.3.2. Tanrısal Öngörü (Providentia) Argümanı	157
2.4. Değerlendirme	179

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CÂHİZ'İN 'ED-DELÂİL VE'L-İTİBÂR' ESERİ BAĞLAMINDA

TELEOLOJİK ARGÜMANLAR VE KÜMÜLATİF TEİSTİK YAKLAŞIM

	183
3.1. Klasik Teleolojik Argümanlar	184
3.2. Argümanda Kullanılan Kavramsal Zemin	192
3.2.1. Adâlet (العدالة)	192
3.2.2. Hikmet (الحكمة)	194

3.2.3. Takkîr (التقدير) -----	197
3.2.4. Tedbîr (التدبير) -----	199
3.3. Analogik Teleolojik Argüman -----	204
3.4. İnâyet Argümanı -----	216
3.4.1. İnâyete Delâlet Eden Aklî Melekeler -----	221
3.4.2. Bilişsel-Antropik Özellikler Açısından İnâyet: Hatırlama, Unutma ve Utanma -----	222
3.5. Delillerin Çağdaş Teleolojik Argümanlara Uyarlanması -----	224
3.5.1. Hassas Ayar ve İnsancıl (Antropik) İlke -----	225
3.5.2. Tasarım Argümanı ve Âlemin Estetik Yapısı -----	232
3.6. Tasarım Argümanının Eleştirileri ve Câhız'ın Cevapları -----	236
3.6.1. Âlem'de Kôr Tasarım Olduğu İddasına Cevap -----	237
3.6.2. Kötülük Problemi Bağlamında Doğal Kötülük ve Orantısız Acı Eleştirisine Cevap -----	242
3.7. Değerlendirme -----	249

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KESİŞEN YOLLAR: 'DE USU PARTIUM'UN ARAPÇA LİTERATÜRDE TEMELLÜKÜ VE 'ED-DELAİL VE'L-İTİBÂR' İLE KARŞILAŞTIRILMASI ----	253
4.1. De Usu Partium ve ed-Delâil ve'l-İtibâr'ın Kaynakları ve Eserlerde Kullanılan Yöntem -----	253
4.2. Teleolojik Argüman Bağlamında Etkileri -----	276
4.3. Değerlendirme -----	301
SONUÇ -----	307
KAYNAKÇA -----	315
DİZİN -----	341

ÖN SÖZ

Søren Kierkegaard bir çalışmasında hayret duygusu için “eğer bu duygu mevcut olmasaydı onu icat etmek gerekirdi.”¹ der. Nitekim filozofa göre mevcudiyet kazanmış olan her şey, hayret edilmeye değerdir. Belki de hayret edilebilecek durumların başında gelen- tarihsel, somut bir mevcudiyeti olduğu için-evrenin neden yok değil de var olduğudur veya neden hâlâ belirli bir tekilikte son bulmayı var olmayı sürdürdüğüdür. Bu minvalde üzerine düşünülebilecek ikinci problem ise evrenin bize neden *teleolojik* bir şekilde düzenli gözüktüğüdür. Evrenin düzenli olduğu *prima facie* kabul edilecekse, söz konusu düzenin nasıl ortaya çıktığı gerçek anlamda hayret edilmeye ve araştırılmaya değer bir sorudur.

Genelde felsefe, özelde din felsefesiyle ilgilen pek çok filozof, yukarıdaki soruları tartışmış ve bu sorulara muhtelif cevaplar sunmaya çalışmıştır. Din felsefesi açısından bakılacak olursa, söz konusu problemler daha çok Tanrı'nın varlığına dair öne sürülen argümanlar bahsinde, bilhassa bu araştırmanın konusu da olan teleolojik argümanlar bahsinde ele alınmaktadır. Buna göre, tutarlı bir analogi çerçevesinde ele alındığında, evrenin düzenli oluşu en iyi açıklamaya çıkarım ile (inference to the best explanation), diğer bir ifadeyle, evren gibi kapalı bir sistemin Tanrı'nın müdahalesi ile düzenlendiği fikrine atıf ile açıklanmalıdır. Diğer bütün açıklamalar- örneğin çoklu evrenler fikri²- eldeki felsefi argümanlar göz önüne alındığında, söz konusu

¹ Søren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, çev. Doğan Şahiner, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 82.

² Literatürde *multi-verse* tezi olarak geçen açıklama modelidir. Bu tez hem teistler hem de teist olmayan filozoflar tarafından kullanılmaktadır. Bu açıklama modeline göre yaşadığımız dünya diğer mümkün dünyalardan sadece biridir. Dünyanın karbon temelli yaşama elverişli şekilde evrilmesi ilk koşulların rastgele bir tertibinden oluşmakta; evrenlerin sayısı arttıkça yaşama elverişli bir dünyanın ortaya çıkması daha muhtemel hale gelmektedir. Yaşadığımız dünya sonsuz sayıda ihtimalden birinin aktüel hale gelmesinden ibarettir.

argümanların açıklama gücünün Tanrı'nın evreni yaratmış ve düzenlemiş olduğu argümanından daha kuvvetli olmadığı dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki soruları ortaya koyduktan sonra çalışmamızın merkeze aldığı temel problemin dile getirilmesi uygun olacaktır: Neden daha önce filozoflar ve kelamcılar, evrenin zamansal ve mekânsal bir başlangıcı olup olmadığı, hareketin mahiyeti, evren gibi kapalı bir sistemin dışsal bir müdahaleyi kabul edip edemeyeceği gibi daha genel sorulara odaklanırken, 9-13 yüzyıllar arasında evrende *de facto* bir düzen olduğunu kabul edip onun içsel özelliklerine dönerek teleolojik argümanlar geliştirmişlerdir? Söz konusu soruya Galen'in *De Usu Partium* (Ar. Menâfiu'l-'Azâ) ve Câhız'ın *Kitâbu'd-Delâil ve'l-İtibâr ala'l-Halk ve't-Tedbîr* isimli eserleri üzerinden bir soruşturma yapılarak bahsedilen probleme cevap verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, yukarıdaki iki eserin sunmuş olduğu teleolojik açıklama çerçevesi bağlamında ciddi bir literatür geliştirildiği de gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, yüksek lisans tezimin geliştirilmiş halidir. Çalışmanın ortaya çıkmasında her ne kadar yazarın emeği önemli bir rol oynasa da nihâî olarak çalışma, kolektif bir emeğin ürünüdür. Bu yüzden, ilk olarak kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Recep Alpyağıl'a ve İstanbul üniversitesi gibi güzide bir kurumda lisans, yüksek lisans hayatım boyunca derslerine girip kendilerinden çokça istifade etme fırsatı bulduğum ve burada ismini zikredemediğim pek çok hocama teşekkürü bir borç bilirim. Kendilerinin engin bilgi ve deneyimleri olmasaydı bu çalışmayı sonuçlandırmak oldukça zor olurdu. Ayrıca, araştırmanın yazım aşamasında ihtiyaç duyduğum bazı kaynakları temin etmeme yardımcı olan Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Hümeysra Özturan'a, Viyana Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Elvira Wakelnig'e; kitabın editörlüğünü yapan ve gerekli özveriyi esirgemeyen Dr. Adem İrmak'a, nihai taslağı okuyan Özkan Şimşek, Mahsun Şakir ve Aslan Bilkay'a teşekkür ederim.

Kişiler gibi mekânlar da bir araştırmanın önemli parçalarından sayılabilir. Bu vesileyle, araştırmalarımı yaptığım süre zarfında fiziksel imkânlarından yararlanma fırsatı bulduğum İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı, Türkiye Tasarım Vakfı, HEFIAD ve İSAM gibi kuruluşların yetkili ve çalışanlarına bana müsait bir ortam sağladıkları için teşekkür etmek isterim. Son olarak beni her fırsatta destekleyen aileme de şükranlarımı sunmak isterim.

Tugay TAŞÇI
İstanbul 2022